

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 644

II. ULUSLAR ARASI DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

TEBLİĞLER-MÜZAKERELER
05-07 KASIM 2004 / ANKARA

Ankara - 2005

İngiliz Sesli ve Görüntülü Medyasında İslâm ve Müslüman İmajı (İslâm Korkusu -Islamophobia- ve İngiliz Basın-Yayınında Müslümanların Muammalı İmajları)

Dr. Hossein Godazgar
The University of York,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, İngiltere

Tercüme
Dr. Nuri Tınaz

Giriş

Batı ve İslâm arasındaki ilişki, ister Müslüman ülkeler ve Müslüman olmayan toplumlar arasında olsun, isterse Batılı ülkelerde yaşayan Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar arasında olsun, genellikle soğuk savaş sonrası dönemde, özelde de 21. yüzyılın başında, 11 Eylül felaketinden sonra genel tartışmaların merkezini oluşturmuştur. Bu tartışmalar F. Halliday'in de belirttiği gibi alarm verme ve basitleştirme eğiliminde olmuştur. Alarm verme bir tarafın diğer tarafa karşı tehdit oluşturduğunu ima eder ki, bu bağlamda İslâm'ın Müslüman olmayanlara, Batı'nın da Müslümanlara tehdidini ifade eder. Basitleştirme ise, Müslüman olmayan taraftan bakıldığında, pek çok konuyu ima eder. "Tehdit etme", "teröristler", "intihar saldırıları", "içteki düşman", "kadın zaptedicileri", "sığınmacılar", "fanatikler" –sanki Müslümanların çoğu bu tür imajlara maruz kalmış gibi- veya bu tip imajlara sahip olanların hepsinin Müslüman olduğu kanaati vardır. Diğer basitleştirme örnekleri ya Müslümanların hepsini ya da bir Müslüman ülkeyi çok kötü bir şekilde ima eder ve tanırtcasına, "el-kol kesicileri", "tiksindirici", "vahşi", "hayvan", "hayvanlara kötü muamele eden", "hırsızlar", "aşâğılık ve ilkel", "ayak takımı", "hastalık", "surat asıcı" gibi imajları içermektedir. Sansasyonel medya dünyasının yanında, bazı akademisyenler de sık sık Islamophobia olarak dile getirilen farklı bir Müslüman karşıtı ön yargının artmasına yol açan yanlış yorumlamanın pekiştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bu bildiri, Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki bazı ilişkileri açıklamayı; tarafsızlık, modernizm ve İslâm korkusu (Islamophobia) bağlamında İngiltere'de Müslümanlara ilişkin bazı medya görünümünün değişik boyutlarını incelemeyi amaçlar. Yalnız bun-

lara geçmeden önce, yeni dünya düzeninde Müslümanların yeri ile ilgili hâlihazırdaki akademik yaklaşımları göz önünde tutmak istiyorum.

Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki ilişkiler

Pekçok araştırmacının açık ve kapalı görüşleri, bilerek veya bilmeyerek bu küresel köyde Müslümanların dışlanmasına yardım etmektedir. Müslümanlar arasında veya bir İslâm ülkesinde olan herhangi bir kötü olayı, bütün İslâm dünyasına genelleştiren bazı teorisyenler, Müslümanların “evrensel medeniyet” denilen kritere uymadığını iddia eder. Özellikle modern dünya ile ilişkilendirilmede, sosyal teorisyenler, Müslümanların kutsal metni farklı yorumlamalarına, mezhep, sosyal sınıf ve etnik konulara ilişkin farklılıklarına önem vermemeye eğilimindedir. Gerçekte, söz konusu bu teorisyenler -ki bunların bazıları Fred Halliday tarafından iyi bir şekilde özetlenmiştir- bütün Müslümanlar için tek bir kimlik olduğunu farz ederler. Bununla birlikte Müslümanlar da Batı’yı modernizm ve çoğulculuktan çok komplo ve birlikteçiliğin bir kaynağı olarak klişelendirmişlerdir.

Her iki taraf açısından bu klişelerin temel faktörlerinden biri, Batı veya Müslüman olmayanlar tarafından bütün Müslümanların, Müslümanlar tarafından da Batı’nın tek bir kimliğe sahip olduğu iddiasıdır. Müslüman olmayanların çoğunluğunun dışında, hatta pek çok Müslümandaki ümmet fikrinden etkilenerek kendilerinin tek bir görüşe sahip, kutsal metin ve kültürün tek bir yorumunu benimseyenler olduğu eğilimi vardır. Bu görüşler, ister Müslüman isterse Müslüman olmayanlar tarafından dile getirilsin, 50’nin üzerinde ülkeye bölünmüş, çok sayıda etnik ve sosyal gruplara ayrılmış, özellikle modern dünya ile ilişkili olarak değişik mezhep, sınıf ve kutsal metnin sayısız yorumlarıyla bir milyar Müslümanın çeşitliliğini göz ardı etme eğilimindedir.

İslâm’ı bir tek konu ve Müslümanları da sadece bir topluluk olarak ele alan ve argümanlarını destekleme maksadıyla sadece bir kaç çalışma vardır. Bunlardan The Runnymede Trust (1997) ve Wilton Park Raporu (Browning 1997) gibileri inançlar arası diyalog ve ırk ilişkileri kanalıyla İslâm dünyasını bilgilendirici ve daha toleranslı yaklaşıma bağlı kalırken, diğerleri ılıman olmayan tutumu takip etmiştir. Bobby Sayyid, İslâmî tehdidi, Batı tarafından verilen Avrupa merkezli bir cevap verme olarak tanımlar. Çünkü şimdiye kadar Müslüman dünyanın tartışmasız hakimiyeti, “bastırılmışın dönüşü” olarak bilinen Müslümanlar tarafından meydan okunma şeklinde anlaşılır. Bu nedenle, Seyyid’e göre, Avrupa merkezçiliğinin (Eurocentrism) tarihsel Batı egemenliğinin sonucu olarak değil, ancak Batılı olmayan modernite formunda İslâmcılığın yolunu açan, Avrupa merkezçiliğinin çöküşünün bir işareti olarak görür. Ernest Gellner ve Bryan Turner İslâmî köktendinciliği, post modernizme verilen İslâmî bir cevap olarak tanımlar. Turner’e benzer şekilde Benjamin Barber cihadı, Mc World’ün tüketiciliğine verilen tüketici karşıtı cevap olarak görür. Bununla birlikte, onun İslâm görüşü, Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” üzerindeki basitleştirilmiş teorisiyle bağdaşmaz, çünkü İslâm’ın evrensellik eğilimleri tarihsel olarak dinî

azınlıklara tolerans göstermiştir. Bunlar sadece açık ve kapalı olarak Müslümanlar için tek bir kimliği empoze eden literatürün örnekleridir.

İslâm'a ilişkin bu tek yaklaşıma karşı olarak, Müslüman toplumların çeşitliliğine vurgu yapan bazı çalışmalar da vardır. Kai Hafez'in derlediği iki kitap, İslâm ve Batı (Islam and the West) ve Medyada İslâm ve Batı (Islam and the West in the Mass Media: Fragmented images in a globalizing world Hampton Press, 2000) ve Nicole, Hugh Pope London 1997, Örtüsü Açılan Çıplak Türkiye: Atatürk ve Sonrası (Turkey Unveiled: Atatürk and After) çalışmaları bu yaklaşımın örnekleridir. "İslâm ve Batı" adlı eser İran, Türkiye, Bosna, Ceza-yir, Orta Asya, Filistin, Pakistan gibi bir kısım İslâm ülkeleri hakkında politik düşünce, terörizm, ekonomi, kadının konumu ve dış politikaları ile ilgili farklı yaklaşımlar sunarken, "Islam and the West in the Mass Media"da Müslüman ülkelerin medyada yer alan haberlere karşı verdiği farklı stratejik önceliklerle ilgili dağınık bir rapordur. Bu kitaplar Müslüman toplumlar arasındaki farklılığa vurgu yaparken, Pope'un çalışması, bir Müslüman ülkedeki (Türkiye) farklılıklar üzerine yoğunlaşmaktadır ki, bu farklılıklar modernitenin gerilimleri sonucu ortaya çıkan değişik politik, ideolojik eğilimlerdir. Kısacası, Müslümanlar hakkındaki tek yönlü literatür Müslüman karşıtı stero tipler içermeye daha uygun ortam sağlarken, farklı yönlü literatür analizini sınırlamamızı ve klişelerden uzak kalmamızı sağlar.

İslâm ve Batı arasında daha mümkün ve makul ilişkilere sahip olmak için, Halliday "modernist" yaklaşım fikrini önerir. Bana göre bu yaklaşım; Müslüman dünyası ile ilgili konuları kapsayan medya tarafından alınması gereken çok makul ve pratik bir yaklaşımdır. Modernist yaklaşımın esası tarihselleştirme düşüncesinden kaçınmaktır.

İslâmiyet'e yönelik günümüzdeki düşmanlığın arkasında İslâm ve Batı arasında süregelen uzun tarihî çatışmanın izleri vardır. (Osmanlılar'ın 1683'te Viyana'yı kuşatması veya Haçlı Seferleri gibi.)

Halliday'e göre, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak çalışmanın bazı problemleri vardır. Birincisi; ideolojilerin süreklilik çehresini (ister İslâm fobisi, isterse Yahudi karşıtı olsun) ve iki taraf arasındaki gerilimi ima eder. İkincisi; geçmiş, bugünkü duruma şartlı bir referans ve sembol sağlar, yalnız bunu açıklamaz (Halliday); örneğin, Haçlı Seferleri bugünkü politikaları açıklamaz, ama her iki tarafın üyeleri tarafından kullanılır. Üçüncüsü; her iki taraf hakkındaki tarihsel ve ulusal farklılıkları görmemezlikten gelme eğilimidir. Batı tarafında, sömürgeci tarihlere bağlı olarak aşırı milliyetçilik vurgusu ve katılımında, göçmen grupların kompozisyonu ve coğrafi yerleşiminde önemli değişiklikler olmuştur. Ev sahibi toplumlara bağlı olarak bunların çatıştıkları konular da değişkenlik göstermektedir: Fransa'da başörtüsü, ABD'de Arap karşıtı ırkçılık, Almanya'da Türk-Kürt muhalefeti, İngiltere'de de Salman Rüşdie olayında olduğu gibi.

Sonuncu olarak, tarihselleştirme sadece tarihin farklılığını değil, aynı zamanda kimliğin farklılığını da görmezlikten gelir. İslâm kuşkusuz Müslüman kimliğin bir bölümüdür, ama yalnız başına biri değildir. Diğer etnik, sınıf ve cinsiyet gibi unsurlar da bazı durumlar da Müslümanlar arasındaki dinî kimlikten daha önemli rol oynar. Gerçekten, değişik İslâm ülkelerinin politikalarını anlama, sadece İslâm'a bağlı kalmakla mümkün değildir. Bu nedenle, tek İslâmî kimlik iddiası, eğer bu üstünlüğünü, müşterek veya belli bir İslâm'ın yorumunu ima ediyorsa bu bir deformasyondur.

Her iki taraf arasındaki çatışma ile ilgili basitleşmiş teze yol açan tarihsel yaklaşımın problemlerini söz konusu ederken, Halliday tarafından önerilen Müslüman ve Müslüman olmayan arasındaki ilişkileri modernist okuma, Müslüman toplumların kendiliğinden, tayin, mezhepçi ve babaerkil bölümlerince sık sık sunulandan daha az katı ve genelleyicidir. Bu yaklaşımın temeli 'farklılık'tır. Aziz al-Azmeh'in çok ve mümkün yorumlara maruz şeriat anlayışından etkilenerek, Halliday, İslâmcıların çağırabileceği (İslâmcılığın sembolü olarak) sadece bir şeriatın olamayacağını önerir. İslâm dünyasını araştırmaya yönelik bu model daha mümkün ve makul gibi görünmektedir. Taliban'ın kadının statüsüne ve insana ilişkin görüşü, Müslüman kadınların doktor veya mühendis olmalarına engel olan mevcut aşırı yaklaşımı, Irak ve Pakistan'da şimdiki fundamentalist akımların başkaları hakkındaki müsamahasız görüşleri bunlardan sadece birkaçıdır. Oysa bunlar çok az azınlık görüşünü yansıtır. Belki de Halliday'ın analizinin en inandırıcı bölümü kimliklerin kesişmesidir. Ona göre, herhangi bir İslâmî topluluğu sadece dinî bakışla analiz etmek çok zor değildir, ama böyle bir çalışma iş, etnik köken, cinsiyet, yerleşim ve farklı Müslümanların birbiriyle ilişkide olduğu gibi hususlar diğer kimliklerin realitesini göz ardı edecektir. Gerçekten, İngiltere'de değişik İslâm topluluklarının modernist çalışması, kendi aralarında olan, örneğin, Arap, Pakistanlı ve Bangladeşli topluluklarıkiyle benzerlik ve farklılık gösterecektir. Bu yaklaşım ilişkilerin iyileştirilmesi için daha çok ümit vadetmektedir.

Bu bildiriye genelde kültürel ve politik etkide, özeldede ise Müslümanlar ve Müslüman olmayanların ilişkisini resmetmede medyanın merkezî rolünü göstermeye çalışacağım. Özellikle medya önemli sosyal aktör olarak hem görsel hem de işitsel yayıncılıkla sınırların güçlendirilmesi sürecinde büyük rol oynamaktadır. Bunu yaparken İslamofobiası ve Müslümanlarla ilgili programları yayınlamada ve rapor etmede tarihsel yaklaşımı kullanarak Müslüman ve Müslüman olmayanlar için kimliğin tek imajını aşıl原因arak tehlikeyi büyütmektedir. İslâm'ın 11 Eylül sonrası dünya için önemli odak konusu olduğu hassas bir dönemde, Müslüman ve Müslüman olmayanların ilişkilerini geliştirmede, rapor etme yönteminin çok önemli olduğu görülmektedir. Hemen hemen bütün literatürün bu ikisi (Müslüman ve Müslüman olmayan) arasındaki ilişkiye dikkat çektiği ve aynı zamanda medyanın bu ilişkide önemli rolünü dikkate alması anlamsız değildir. Aynı zamanda modernist modelin Müslümanlar hakkındaki görüşüne sansasyonel medyanın yaklaşımının ne derecede

olduğunu bilmek de önemlidir. Bu yaklaşımları göz önünde bulundurarak, İngiliz medya ve yayıncılığının içeriğini analiz edeceğim.

İngiliz televizyonunda yayınlanan belgesellerdeki konuşmalar veya imajlar, gerek İslâm ülkeleriyle Batı ülkeleri arasındaki ilişkilerde gerekse İslâm olmayan Batı ülkeleri arasındaki ilişkilerde bir uyan ya da bir tarafın diğerine yaptığı tehditler olarak algılanır.

Tüm konuşmalar ve imajlar, iki sınıfa ayrılabilir: Birincisi; konuşmalar ve imajların basitleştirilmesiyle bütün teröristlerin, Müslümanlardan, Müslüman intihar eylemcilerinden oluştuğu şeklindedir. Batılı ülkeler onların düşmanları gibi görülür. Ayrıca, buna ilave olarak tarihte yer alan 1683'teki Osmanlı'nın Batıya yönelik kuşatmaları veya Haçlı Seferleri gibi çeşitli savaşlar, Müslümanlar ve Batılıları aynı sorunlarla karşı karşıya getirir. Çünkü Batılılar, Müslümanlar arasındaki farklılıkları inkâr ederler. Bu anlatılanlar, birinci sınıfa oluşturur.

İkincisi de; Müslüman toplumlarının tam tersini teşkil eden unsurlardan oluşur. İslâm ve Müslümanlara karşı "İslamofobia" dediğimiz bir ön yargı oluşmuştur.

Bu bildiride, dünya barışına katkı sağlaması açısından İngiliz yayıncılığı konusunda bazı dokümanlar sunacağım. 11 doküman arasından a ve b kategorilerine giren dokümanları ele alacağım. Ayrıca 8 tane hem a hem de b olan doküman var. Bunlar, BBC tarafından da yayınlanan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin sosyal gerçekliklerini gösteren rapor nitelikli dokümanlardır. Bu arada diğer İslâm toplumları arasında var olan farklılıkları göstermek için çok az teşebbüste bulunmuş ve sanki bütün Müslüman toplumları aynı ya da benzer özellikler taşıyormuş gibi lanse edilmişlerdir. Özellikle BBC'deki programın sunucusu, aşırı uçların Suudi Hükümeti ve bazı İslâm ülkelerinden destek gördüğünü ifade edebilmiştir.

Diğer iki doküman ise, bu ikisinin birleştirilmesinden ibarettir. Başlığı "the south" yani beyaz çocuklar. Burada İngiltere'deki Müslümanların azınlıkta olduğu anlatılmıştır. Bu belgeselde bazı olumlu yönler de vardır. Özellikle öğrencilerin hangi renk ve ırktan olmalarının önem taşımadığı, herkesin herkese saygı göstermesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Eğer dünyada barış devamlı olsaydı, dünya cennet olurdu.

Bir diğer dokümanerde, Usame Bin Ladin ve onun fanatik taraftarları ile yapılan röportajlar yer almıştır. Ama, bazı doğu Afrika ülkelerinden verilen örneklerde abartıya kaçıldığı görülmektedir. 11 Eylül olaylarından, bütün Müslüman ülkelerin sorumlu olduğu imajı, belgeselde mübalağaya kaçıldığının kanıtıdır.

Diğer iki doküman ise, b kategorisine dahil kimselere ilişkindir. Bunlardan birinde İngiltere'deki Müslüman bir ailenin, Texas'takine dönüşmesi olayı anlatılmaktadır. Bu dokümanlar İslâm ve Batı arasındaki mevcut köprü'nün önemine vurgu yaparak, onu sembolize etmesi açısından önem arz eder. Bu arada diğer iki dokümanerde, İslâm kadınının

imajı ikinci sınıf olarak yansıtılmıştır. Ayrıca İslâm'ın kılıç gücüyle yayıldığı, İsa'ya iman konusu, İslâm'ın banş dini oluşu, İngiltere ve ABD'de Müslümanlık konularının anlatıldığı dokümanterler de vardır.

Suriye doğumlu bir gazeteci tarafından hazırlanan politik, siyasî ve ekonomik karakteristikleri ele alan bir belgeselde, dinî konular işlenmez.

Belgesel Şii Müslümanların sorgulandığı basitleştirilmiş ve üniter imajlar içeren bir yapıdır. Ana tema olarak, Türkiye ve Malezya'ya giden bir Müslüman kadının, peçesini çıkarması konusu işlenir.

Bence, en sonucusu ve en önemlisi de bu konudaki dikkatinizi çekmek istediğim, geçen Çarşamba gösterilenidir. Çağımızda ben bunu bir devrim olarak adlandırıyorum. Bu olağanüstü dokümanter, çok ilgi çekmiştir. Alarmizm adıyla verilen dokümanterde; Batı kendi kendini sorgulamaktadır. İlk defa, alarmizmin olmadığını, herhangi bir tehdidin bulunmadığını anlatır ve alarmizmi insan tezi bir olgu olarak tasvir eder. Hükümetler, gerekenleri yapamadıkları veya çareler bulamadıkları zamanlarda kabuslar yaratıyorlar ve bu kabuslardan insanlarını korumak için kendilerinin vazgeçilmezliğini anlatıyorlar. Amerikan hükümeti böyle şeyleri yaratmakla kendi içinde bütünleşme yaratmak istemektedir. Amerika içerisinde ve bununla alakalı bir şey daha söyleyeceğim şimdi. Adam Kortiz tarafından hazırlanan bu dokümantere göre, İngiliz ve Amerikan hükümeti, kamuoyunu mübalağalı bir tehdidin içine çeker. Fanatik gruplarla aşırı uçların tehditlerini kamuoyuna gösterir. Bu yeni bir fenomen, yeni bir olgu değildir. Amerika ve diğer hükümetlerin bunu basitleştirmesi sonucu bir fantezi ve organize olmuş bir şebeke, bir ağ, istedikleri zaman istedikleri bölgeye saldırabilir, hücum edebilir bir şekil almıştır. Bu pek çok insanı ilgilendirmektedir.

Netice itibarıyla, gazeteler, radyo ve televizyonlar tarafından yayınlanan Elizabeth Col adlı bir yazanın yaptığı çalışmada, bütün bu dokümanterlere inat, İslâm ile Batı arasında makul köprüler kurulmasının önemi vurgulanır. Netice itibarıyla denilebilir ki, İngiliz tv'lerinde yayımlanan dokümanterler yeterince kaliteli değildir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı – Biz de Dr. Hossein Bey'e teşekkür ederiz.

Şimdi de Birmingham Üniversitesi'nden Dr. Tahir Abbas, bu tebliği müzakere edecekler.

Buyurun Sayın Abbas.